

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

М.М. АРТУС,
д.е.н., доцент, професор кафедри міжнародної економіки та теорії фінансів, Львівська державна фінансова академія

Економічна сутність фінансового механізму як засобу реалізації фінансової політики

У статті обґрунтовано економічну сутність фінансового механізму як засобу реалізації фінансової політики, показано його організаційно-економічну будову та взаємозв'язки і сукупну взаємодію елементів.

Ключові слова: фінансовий механізм, фінансова політика, система забезпечення, система регулювання, фінансові відносини.

В статье обоснована экономическая суть финансового механизма как средства реализации финансовой политики, показано его организационно-экономическое строение и взаимосвязи и совокупное взаимодействие элементов.

Ключевые слова: финансовый механизм, финансовая политика, система обеспечения, система регулирования, финансовые отношения.

In the article the economic entity of the financial mechanism as a means of implementing monetary policy, displayed his organizational and economic structure and the relationship and interaction between elements.

Keywords: financial mechanism, financial politics, system of providing, adjusting system, financial relations.

Постановка проблеми. Головною метою сучасного соціального-економічного розвитку України є вихід її економіки на рівень розвинених європейських держав. Реалізація цієї мети вимагає створення сприятливих умов для ефективної діяльності економічних суб'єктів і, зокрема, забезпечення їх

необхідними фінансовими ресурсами шляхом раціональної організації фінансів. Оскільки фінансові ресурси в умовах ринкових відносин обмежені і є найбільш дорогими, їх оптимальне формування і ефективне використання потребує належної організації через фінансовий механізм. Тому дослідження фінансового механізму як засобу реалізації фінансової політики з метою раціональної організації фінансових ресурсів на макро-, мезо- і мікроекономічних рівні та в усіх підрозділах (сферах і ланках) фінансової системи є актуальним у сучасних умовах розвитку ринкових відносин в Україні.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідження організації фінансового механізму в центрі уваги багатьох зарубіжних і вітчизняних учених: О. Василика, П. Буряка, С. Бугіля, Д. Гелбрайта, Г. Кірейцева О. Ковалюка, М. Крупки, Б. Мізюка, В. Олійника, В. Опаріна В. Сенгачова, Р. Филипів та інших. Водночас недостатньо дослідженими є економічна сутність фінансового механізму як засобу реалізації фінансової політики. Тому дослідження фінансового механізму як засобу реалізації фінансової політики і виконання завдань в усіх підрозділах (сферах і ланках) фінансової системи, спрямованого на формування оптимальних обсягів фінансових ресурсів та їх найбільш ефективного використання залишається актуальним і потребує подальшого вивчення.

Мета статті. Основною метою даного дослідження є обґрунтування економічної сутності фінансового механізму як цілісної єдності елементів, спрямованого на формування оптимальних обсягів фінансових ресурсів та їх ефективного

використання для виконання завдань, визначених фінансовою політикою у відповідності з потребами соціально-економічного розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Поняття «фінансовий механізм» досить широко використовується в сучасній економічній літературі. Водночас достатньо економічно обгрунтованої єдиної думки щодо трактування економічної сутності фінансового механізму як засобу реалізації фінансової політики серед економістів немає. Більшість економістів розглядає фінансовий механізм як сукупність форм, методів, важелів і інструментів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Зокрема, у колективній монографії «Фінансовий механізм охорони довкілля: теорія, методологія, практика» зазначається: «Фінансовий механізм – це сукупність видів, форм методів організації фінансових відносин, за допомогою яких здійснюється регулювання конкретних галузей та сфер національної економіки» [8, с. 29]. У підручнику «Фінанси» наводиться таке визначення: «Фінансовий механізм у широкому розумінні – комплекс фінансових методів і важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства» [9, с. 85]. На думку В. Опаріна, «фінансовий механізм – сукупність фінансових методів і форм, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства» [4, с. 55]. О. Василик стверджує, що фінансовий механізм це «... комплекс спеціально розроблених і законодавчо закріплених в державі форм і методів створення й використання фінансових ресурсів для забезпечення економічного розвитку та соціальних потреб громадян» [1, с. 102]. На думку Г. Кірейцева: «Фінансовий механізм – це сукупність методів реалізації економічних інтересів шляхом фінансового впливу на соціально-економічний розвиток підприємства. Складовими фінансового механізму є фінансове забезпечення, фінансове регулювання, система фінансових індикаторів і фінансових інструментів, які дають змогу оцінити цей вплив» [11, с. 19]. Учений О. Ковалюк показує, що «...фінансовий механізм – це система фінансових форм, методів, важелів та інструментів, які використовують у фінансовій діяльності держави і підприємств за відповідного нормативного, правового та інформаційного їхнього забезпечення, а також за відповідної фінансової політики на мікро- і макрорівні» [3, с. 54]. За В. Сенчаговим «Фінансово-кредитний механізм являє собою взаємопов'язану систему методів фінансово-кредитного планування, фінансово-кредитних важелів і форм організації управління фінансами і кредитом» [6, с. 5].

Наведені трактування економічної сутності фінансового механізму не дають всебічної характеристики його ознак та не розкривають належного взаємозв'язку і сукупної взаємодії елементів. Водночас фінансовий механізм з позиції реалізації фінансової політики на різних рівнях економічної системи є засобом регулювання фінансових відносин, відображає взаємозв'язок економічних явищ і процесів та їх цілеспрямовану сукупну взаємодію. За економічною сутністю фінансовий ме-

ханізм необхідно розглядати як методологію розроблення і застосування системи забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства, шляхом створення належних умов за допомогою організаційно-економічних заходів регулювання фінансових відносин з використанням фінансових методів, фінансових важелів і фінансових інструментів. Організація фінансового механізму забезпечується цілеспрямованою сукупною взаємодією і взаємозв'язком його елементів, які на нашу думку, мають задовольняти такі вимоги:

- дії елементів фінансового механізму спрямовані на реалізацію фінансової політики у відповідності з потребами соціально-економічного розвитку суспільства;
- виконання кожним елементом фінансового механізму властивого йому економічного навантаження;
- взаємозв'язок і сукупна взаємодія елементів фінансового механізму забезпечуються вертикальною й горизонтальною координацією;
- фінансовий механізм та його елементи спрямовані на узгодження економічних інтересів усіх суб'єктів фінансових відносин.

Фінансовий механізм формується для вирішення конкретних економічних завдань з чіткою визначеністю і точно обмеженою кількістю елементів, які відображають найбільш прості фінансові відносини. Тому формування фінансового механізму обумовлюється двоєдиним завданням: по-перше, визначенням його функціонального призначення шляхом раціональної організації фінансових відносин та регулювання потоків фінансових ресурсів і, по-друге, встановленням засобів та способів практичної реалізації функціонального призначення через систему забезпечення, систему регулювання і виконання фінансової політики.

Організація фінансових відносин економічних суб'єктів суспільства є різнобічною і потребує різних підходів, оскільки вони є взаємозалежними і взаємозв'язаними з іншими явищами і процесами та відображають причинно-наслідкові зв'язки. Тому поняття «фінансовий механізм» обумовлюється різноманітністю підходів сприйняття його економічної сутності як засобу реалізації фінансової політики і відображає реальність, практичну цілеспрямованість та об'єктивність. Реальність фінансового механізму, яка проявляється через організацію фінансових відносин та регулювання потоків фінансових ресурсів, забезпечується через встановлення засобів і способів для застосування у практичній діяльності усіх підрозділів фінансової системи. Практична цілеспрямованість фінансового механізму підпорядкована меті вирішення поставлених завдань: організації фінансових відносин та регулювання потоків фінансових ресурсів. Цим визначається його структура, складність будови, набір елементів тощо. Об'єктивність фінансового механізму проявляється через його дії, які є правомочними та позбавленими упередженого, суб'єктивного підходу.

Фінансовий механізм забезпечує реалізацію фінансових відносин і характеризується певними організаційно-еконо-

мічними властивостями. По–перше, цілісністю, яка характеризується взаємозв'язком і сукупною взаємодією елементів фінансового механізму, спрямованих на виконання фінансової політики. Цілісність розглядається як внутрішня єдність усіх елементів фінансового механізму, завдяки чому він ідентифікується в економічному середовищі суспільства. Зміна інтенсивності дії будь–якого елемента, що перебуває під впливом сукупної взаємодії елементів за прямими і зворотними зв'язками безпосередньо впливає на дію всього фінансового механізму. Сукупна взаємодія складових фінансового механізму внутрішньо упорядковує їх функціонування, надає йому цілісності і нової якісної характеристики. Водночас фінансовий механізм є елементом економічного механізму суспільства – системи вищого рівня, яка, своєю чергою, є складовою економічної системи суспільства.

По–друге, ієрархічністю фінансового механізму в економічній системі суспільства, що обумовлено визначеною упорядкованістю суспільних відносин в процесі їх сукупної взаємодії. Оскільки всі складові економічної системи перебувають у взаємній та субординаційній залежності, функціонування фінансового механізму підпорядковано економічному механізму.

По–третє, інтегрованістю фінансового механізму, що визначає об'єднання множини елементів економічної системи у взаємодіючу стійкість та зближення їх зі спорідненими системами: податковою, грошовою, ціною, кредитною тощо. Фінансовий механізм відображає сутнісну характеристику кожного його елемента, що забезпечує відносну стійкість до деструктивних впливів економічного середовища. Інтенсивність дії фінансового механізму відображає основні ознаки і властивості кожного елемента з властивими особливостями та характером функціонування, що забезпечується їх інтегрованістю в цілісну єдність.

По–четверте, налагодженістю комплексу інформації про фінансові відносини та зв'язки економічних явищ і процесів. Інформованість та знання економічними суб'єктами суспільства головних параметрів ринкових відносин, сприяє здійсненню регулюючих заходів через фінансовий механізм, спрямованих на найповнішу реалізацію їх інтересів та намірів.

Враховуючи особливості формування та властивості фінансового механізму, його організаційно–економічна будова, на нашу думку, об'єднує систему забезпечення, систему регулювання та реалізацію фінансової політики. Структура фінансового механізму наведена на рис. 1.

У системі забезпечення фінансового механізму виокремлюється законодавче забезпечення, закони і постанови Верховної Ради України, укази президента України, постанови і розпорядження уряду. Нормативно–правове забезпечення – це накази і листи міністерств і відомств, інструкції, нормативи, норми, методичні рекомендації тощо. Інформаційне забезпечення включає показники статистичних збірників і довідників, звітів тощо, ресурсне, організаційне, програмне забезпечення функціонування фінансового механізму.

Система регулювання фінансового механізму включає фінансові методи, фінансові важелі і фінансові інструменти. Фінансові методи – це конкретні способи впливу визначених фінансових відносин на практичну діяльність економічних суб'єктів суспільства і реалізацію поставлених завдань фінансової політики. До них належать фінансове проектування, прогнозування й планування, бюджетування, та фінансове регулювання і фінансовий контроль. Дія фінансових методів реалізується через фінансові важелі й інструменти.

Фінансові важелі – це засоби, які застосовуються для виконання завдань, визначених фінансовою політикою. Вони вказують на конкретний економічний зміст певної сукупно–

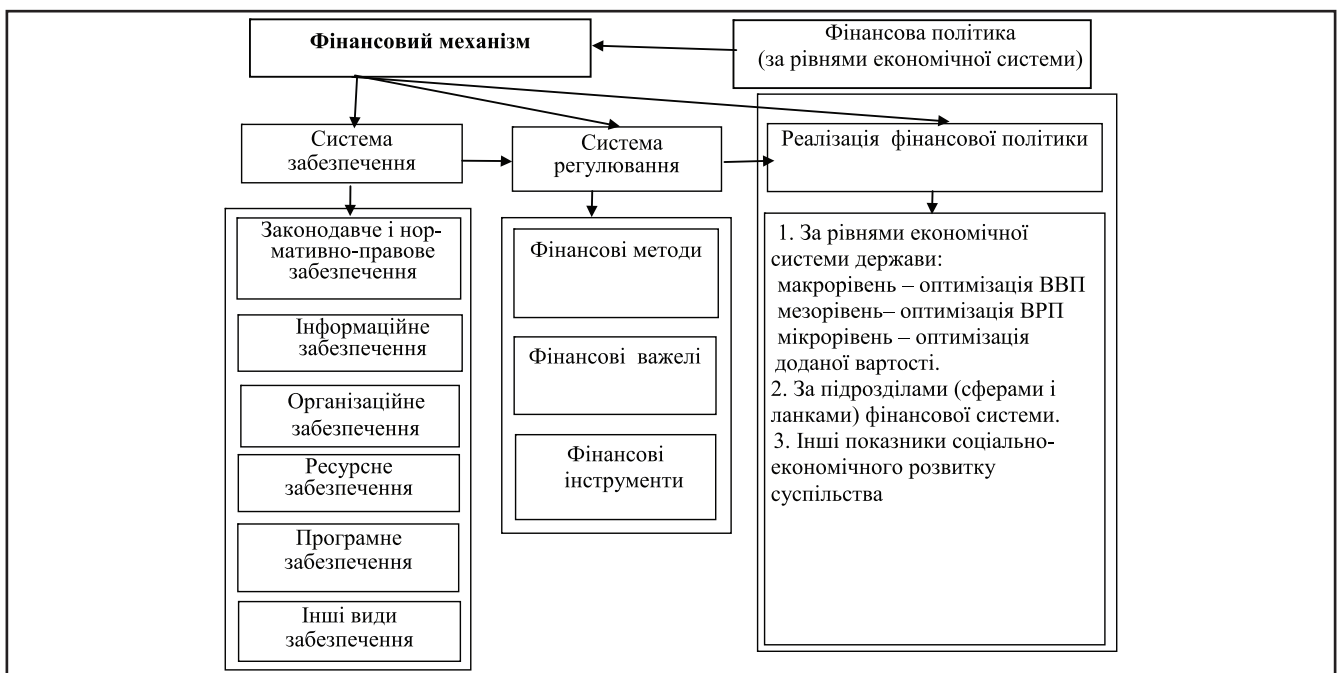

Рисунок 1. Організаційно–економічна структура фінансового механізму

Джерело: складено автором.

сті економічних відносин (бюджети, податки, доходи і видатки, ціни, фінансування, страхування, стимули і санкції, соціальні позабюджетні фонди) та їхній сукупний вплив на виконання фінансової політики. Фінансові важелі характеризують прийоми дії фінансових методів. Вони коригують і конкретизують дії фінансових інструментів.

Фінансові інструменти діють у межах фінансових важелів і характеризують техніку впливу певного важеля на економічні відносини, узгоджуючи інтереси і наміри в діяльності економічних суб'єктів з інтересами суспільства. З їхньою допомогою забезпечується стимулювання або стримування розвитку певної сукупності економічних відносин. Фінансові інструменти впливають з фінансового важеля і конкретизують його регулюючу дію у фінансовому механізмі. Зокрема, в якості бюджетів як фінансового важеля, інструментами є консолідований, місцевий та інші щорічні бюджети, стратегічні бюджетні плани тощо, а в якості податків, зборів і внесків як фінансового важеля виступають конкретні види податків, внесків і зборів, їх ставки, терміни сплати тощо. Схематично система регулювання фінансового механізму та взаємозв'язок його елементів наведено на рис. 2.

Цілеспрямований вплив фінансового механізму на діяльність економічних суб'єктів забезпечується горизонтальною й вертикальною координацією його елементів. Горизонтальна координація складових фінансового механізму здійснюється за допомогою впливу елементів вищого рівня (фінансових методів), через елементи нижчого рівня (фінансові важелі), які безпосередньо конкретизують рівень інтенсивності регулюючої дії за підпорядкованими їм фінансовими інструментами. Вертикальна координація забезпечується саморегулюючим налаштуванням кожного елемента на ви-

конання властивих йому функцій в реалізації фінансової політики. З її допомогою узгоджуються дії безпосередньо не пов'язаних елементів за горизонтальною координацією, що належать до різних горизонтальних рівнів.

Результативність фінансового механізму залежить від обґрунтованості фінансової політики, обсягу фінансових ресурсів, необхідних для задоволення визначеного рівня потреб соціально-економічного розвитку суспільства та ефективності системи регулювання. Водночас немає підстав стверджувати, що функціонування нині діючого фінансового механізму є достатньо плідним. Це доводять показники досягнутого рівня валового внутрішнього продукту України та валової доданої вартості. Зокрема, за допомогою фінансового механізму в 2011 році досягнуто ВВП у розмірі \$6372 на душу населення, що становить 44,8% до Російської федерації, 35,5% – до Польщі, 18,4% – до Німеччини, 15,0% – до США та 20,0% до Данії [7, с. 537–538]. За десять років – з 2003 по 2012 рік – обсяг валової доданої вартості в Україні, що містить первинні доходи, які створюються учасниками виробництва і розподіляються між ними у фактичних цінах, зріс у 5,6 раза, а у цінах 2003 року – у 2,1 раза. Валовий внутрішній продукт України за цей же період зріс у 5,3 раза у фактичних цінах, а у цінах 2003 року – у 2 рази [7, с. 30, 68]. При цьому оплата праці найманих працівників за цей же період у фактичних цінах зросла у 5,9 раза, а у цінах 2003 року – у 2 рази [7, с. 30, 68]. Враховуючи, що частка оплати праці найманих працівників становить близько 60% валової доданої вартості і більше 50% ВВП, виявляється, що переважна величина новоствореної вартості в Україні спрямовується на споживання.

В Україні діє механізм недостатньо економічно обґрунтованого підвищення життєвого рівня населення. Якщо порівнюва-

Рисунок 2. Система регулювання фінансового механізму та взаємозв'язок його елементів

Джерело: складено автором.

ти окремі країни, то співвідношення доходів багатих і найбідніших верств населення у Китаї становить 7:1, у країнах ЄС – 5–7:1, а в Україні – 30:1 [5, с. 5]. Аналізуючи соціальну диференціацію населення, учений Г. Волинський зазначає: «Елементарний життєвий досвід підштовхує до висновку про те, що розрив кінцевих доходів в Україні перевищує розрив первинних доходів у розвинутих демократичних країнах, включаючи США, де, як уже зазначалося, він становить майже 16 разів» [2, с. 82]. Водночас «Статистичний щорічник України за 2012 рік» наводить дані щодо співвідношення грошових доходів найбільш та найменш забезпечених 20% населення становить 3,6 раза, а частка населення із середньодушовими еквівалентними доходами у місяць нижче прожиткового мінімуму 2012 року становила 14,1%» [7, с. 385]. Проте у міжнародній статистичній практиці прийнято порівнювати доходи 10% найбагатшого (верхній дециль) і 10% найбіднішого (нижній дециль) населення. У результаті розрив у витратах (а отже, і доходах) крайніх страт зменшується, оскільки порівнюються витрати і доходи не найбагатших і найбідніших прошарків населення. «За допомогою цього нехитрого статистичного виверту, – як зазначає Г. Волинський, – реальна картина спотворюється» [2, с. 83]. Тому зіставлення наведених показників щодо співвідношення грошових доходів найбільш та найменш забезпечених 20% населення з аналогічними показниками інших країн не може вважатися достатньо коректною.

Отже, фінансовий механізм як засіб реалізації фінансової політики функціонує як регулюючий комплекс фінансових відносин, який через систему забезпечення (законодавчого і нормативно-правового, організаційного, інформаційного, ресурсного тощо) і систему регулювання (фінансових методів, фінансових важелів і фінансових інструментів) здійснює цілеспрямований вплив на діяльність економічних суб'єктів суспільства з метою формування оптимальних обсягів фінансових ресурсів та їх найбільш ефективного використання для забезпечення реалізації фінансової політики у відповідності з потребами виконання завдань соціально-економічного розвитку суспільства. За такого погляду фінансовий механізм розглядається як методологія практичного застосування взаємозв'язку і сукупної взаємодії системи забезпечення і системи регулювання, спрямованих на реалізацію його функціонального призначення.

Висновки

Проведене дослідження фінансового механізму як засобу реалізації фінансової політики в ринковій економіці України дозволяє зробити такі висновки: по-перше, фінансовий механізм як засіб реалізації фінансової політики – це регулюю-

чий комплекс фінансових відносин, який через систему забезпечення і систему регулювання цілеспрямовано впливає на діяльність економічних суб'єктів суспільства з метою формування оптимальних обсягів фінансових ресурсів та їх найбільш ефективного використання для реалізації фінансової політики у відповідності із завданнями забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства.

По-друге, фінансовий механізм має конкретне функціональне призначення: організацію фінансових відносин і регулювання потоків фінансових ресурсів та визначені засоби, що здійснюють реалізацію його практичного застосування через систему забезпечення, систему регулювання і виконання фінансової політики.

По-третє, фінансовий механізм відображає взаємодію організаційних, фінансових, соціальних та правових відносин, які характеризують його реальність, практичну цілеспрямованість і об'єктивність за такими особливостями, як цілісність, інтегрованість, ієрархічність і інформованість. Фінансовий механізм спрямований на забезпечення поєднання фінансових інтересів держави з інтересами економічних суб'єктів суспільства.

Список використаних джерел

1. Василик О.Д. Теорія фінансів / О.Д. Василик. – К.: НЮС. – 2000. – 416 с.
2. Волинський Г. Про соціальну диференціацію населення / Г. Волинський // Вопросы экономики. – 2008. – №2. – С. 79–84.
3. Ковалюк О.М. Методологічні основи фінансового механізму / О. Ковалюк // Фінанси України. – 2003. – №4. – С. 51–59.
4. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник / В. Опарін. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2001. – 240 с.
5. Папів М. Світовий досвід застосування соціальних стандартів // Економіка України. – 2004. – №1. – С. 5.
6. Сенчагов В.К. Финансовый механизм и его роль в повышении эффективности производства. – М.: Финансы, 1979. – 61 с.
7. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державна служба статистики України. За ред. О.Г. Осауленка. – К.: 2013. – 552 с.
8. Фінансовий механізм охорони довкілля: теорія, методологія, практика: Буряк П.Ю., Римар М.В., Филипів Р.С., Бугіль С.Я. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2012. – 196 с.
9. Фінанси: Підручник / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – Знання, 2008. – 611 с.
10. Фінанси (теоретичні основи): підручник / М.В. Грідчина, В.Б. Захожай, Л.Л. Осипчук та ін.; Під кер-вом і за наук. ред. М.В. Грідчиної, В.Б. Захожая. – К.: МАУП, 2002. – 280 с.
11. Фінанси підприємств: Навч. посібник: Курс лекцій / За ред. д.е.н., проф. Г.Г. Кірейцева. – К.: ЦУЛ, 2002. – 286 с.